

A tanulói aktivitás jellemzői és befolyásoló tényezői

A tanulói aktivitás értékét az határozza meg, minőségét az dönti el, hogy mennyire jut szerep az egyéni tevékenységben a közösségi céloknak, mint motíváló tényezőknek.

A *célok* aktivizáló tényezőként azonban csak akkor szerepelhetnek, ha tudatosulnak, vagyis kapcsolódnak az egyén önmaga számára elképzelt perspektívájával. Ebből adódóan aktívvá csak úgy nevelhetjük tanítványainkat, hogy a társadalmi szükségletet, mint egyéni érvényesülésüket is szolgáló tényezőt tudatosítjuk velük.

Ez a tudatosítás csak hosszadalmas folyamatban valósulhat meg és szerves részét kell képeznie az egyén nevelésének. Ezért a helyes nevelésben a gyermekeket közvetlenül aktivitásra serkentő, készítő indítékok mellett fokozatosan növekvő szerepet kell biztosítani a már felfogott, megértett társadalmi szükségleteknek és az ezekre felépülő egyéni távlati céloknak.

A társadalmi szükségleteken kívül *a gyermeki aktivitást befolyásolják az életkörülmények és az iskolai oktató-nevelő munka jellege is*. Ezek a tényezők egymással való kölcsönhatásukban nemcsak az aktivitás mértékét változtatják, hanem a gyermeki spontán érdeklődésen keresztül befolyásolják az aktivitás területeit és irányát is.

Iskolai oktató-nevelő tevékenységünkben tudatosan kell törekednünk mind a *közvetlen*, mind a *távlati motivációjú tanulói aktivitás* megvalósítására. Iskolai tapasztalataink egyértelműen igazolják, hogy az egyes oktatási feladatok megoldása során közvetlen aktivitást kelt az érdeklődés biztosítása, illetve az óra anyagának problémászerű felvetése.

Például: egy 8. osztályos kémiaórán, amelynek anyaga az alumínium volt, az egymás mellett ülő tanulók összehasonlították az alumíniumot az azonos nagyságú vaslemezzel. — Az egyik tanuló behunyta a szemét, társa pedig egyik tenyerébe a vaslemez, a másikba az alumíniumlemez helyezte. Majd felszólította a behunyt szemű tanulót, hogy tartsa fel azt a kezét, amelyben a könnyebb fém van. Ezután a tanuló kinyitott szemmel állapította meg, hogy melyik a könnyebb fém, melyiknek kisebb a fajsúlya? —

Ugyanezen az órán a tanulók érdeklődésének a fokozását, az intellektuális aktivitás elmélyülését problémafelvetéssel segítette elő a nevelő.

A fémek affinitási sorának ismeretében a tanulók deduktív úton állapították meg, hogy az alumíniumnak nagyobb vegyületi hajlammal kell rendelkeznie, mint a vasnak. Ennek ellenére azt tapasztalhatták, hogy a megfigyelt vaslemezek *rozsdásabbak* voltak, mint az alumíniumlemezek; az alumíniumlemezekeken annyira feltűnő változásokat nem észlelhettek, mint a vaslemezekeken.

Ekkor történt a probléma felvetése:

Tanár: „Összeegyezhető-e ez a jelenség az alumíniumnak az affinitási sorban elfoglalt helyével?”

A problémára a tanulók kísérleti vizsgálódással keresték meg a helyes választ.

Valamennyi tanuló tevékenykedett, kísérletezett; keresték, kutatták a probléma megoldását. A tanulók a saját maguk által is elvégzett kísérletek alapján állapították meg az összefüggéseket.

— Helyesen tanulták a fémek affinitási sorát. Az alumínium valóban hevesebben egyesül az oxigénnel, mint a vas, ha az alumínium felületéről eltávolítják az oxidréteget. „Az átrozsdásodástól a felületet bevonó vékony oxidréteg védi meg az alumíniumot” — vonták le maguk a tanulók a következtetést. —

Az alumínium valamennyi lényeges fizikai és kémiai tulajdonságát a frontális kísérletezés során nyert tapasztalatok alapján, a tanár irányításával, a tanulók maguk állapították meg. Így biztosírva volt az új anyag feldolgozása során is a tanulók széles körű tevékenysége.

Az iskolai fegyelem megvalósítása, a szorgalom, a felelősség érzésének kifejlődése stb., mint a nevelési folyamat egészében kialakuló erkölcsi tulajdonságok, a közvetlen aktivizáló hatásokon túl, az állandó jellegű távlati aktivitás megvalósítását is szolgálják.

Egyes, az aktivitást elősegítő tényezők, mint pl. a tantárgy iránti fokozott *érdeklődés*, az eredményes ismeretszerzésre való tendencia, a széles, nagy területre kiterjedő *érdeklődés* elsősorban az oktatási folyamatban formálódnak.

A közvetlen és távlati aktivitás tényezőinek kialakítása bonyolult és hosszadalmas folyamat. A közvetlen aktivitást megvalósító eszközök és eljárások kialakítják a távlati aktivitás tényezőit, ezek viszont visszahatnak és elősegítik a közvetlen aktivitás szélesebb körű és új területeken való megvalósulását.

Az *aktivitás* egyik *jellemző vonása a sokoldalúság*. Jellemzői közé tartozik még az aktivitás *intenzitása* és *produktivitása* is. A tevékenység intenzitása és a produktivitás azonban — több más tényező mellett — függvényszerű kapcsolatban van az egyénnek az adott tevékenységhez való viszonyával, azaz a tanulók tevékenységét, aktivitását motiválja a *tevékenységhez való viszony*.

Az igazi aktivitás a tanulók olyan öntevékeny munkáját jelenti az iskolai oktatásban és nevelésben, amelyben nem a külső indítékok, a parancs, a büntetéstől való félelem stb., hanem a belülről, a tanuló személyiségéből fakadó indítékok az uralkodók. (1)

Arra azonban ügyelnünk kell, hogy az öntevékenység nem azonosítható a spontán *érdeklődésből* fakadó tevékenységgel. A *spontán érdeklődést*, a természetes adottságokat, hajlamokat, biológiai szükségleteket nem hanyagolhatjuk el, ezekre, mint az öntevékenységet befolyásoló, motiváló tényezőkre támaszkodni kell. Helyes értelemben fel kell használni őket, de ezeket uralkodóvá, dominálóvá tenni nem lehet, mert ezzel a pedagógiai naturalizmus hibájába eshetünk.

A spontán motiváció nem tudja átfogni, és megfelelően befolyásolni a sokoldalú fejlődéshez szükséges változatos tevékenységeket.

Érintettem már, hogy a tanulói aktivitás fontos befolyásoló tényezője az *érdeklődés is*. Az *érdeklődés felkeltése, sokirányú kiszélesítése és fenntartása az aktivitásra nevelés alapvető feladatai közé tartozik*.

Az aktivitás és az *érdeklődés* nem azonos jelenség, de igen szoros és kölcsönös az összefüggésük, kapcsolatuk. Az *érdeklődés* fokozza, elmélyíti a tanuló tevékenységét, irányítja az aktivitást. Másik részről, a tanulók aktív munkája nyomán elért eredmények erősítik és más területekre is kiterjesztik a növendékek *érdeklődését*.

Az aktív tanulói tevékenységet a siker, vagy a sikertelenség, az öröm, vagy lehangoltság érzése kísérheti. Tehát a *tevékenység* érzelmileg színezett. Az érzelmi hatások nagymértékben segítik a tanulói aktivitás kibontakozását.

Például: egy 8. osztályos ipari gyakorlati foglalkozási órán a tanár közölte a tanulókkal, hogy az óra végén az elkészült fényképtartókhoz minden tanuló megkapja azokat a fényképeket, amelyeket a fozszakkör tagjai készítettek róluk az előző gyakorlati foglalkozáson.

Ilyen körülmények között fokozott lelkesedéssel, *érdeklődéssel* és figyelemmel kezdtek hozzá a manuális-technikai műveletek elvégzéséhez.

A tanulók eredményes tevékenységét kísérő sikerélmény az aktivitást tartósítja és irányát állandósíthatja. A tantárgyi *érdeklődésből* fakadó aktivitás mozgató rugója is legnagyobb részben a sikeres tevékenység felett érzett öröm.

Az aktív tanulói munka megvalósítását segíthetjük elő a tanulói tapasztalatok, élmények felelevenítésével, illetve azok felhasználásával.

Ilyen vonatkozásai miatt szeretném példaként ismertetni egy 6. osztályos élővilág óra részletét:

Anyag: a búza.

Tanár: „Hol voltunk tegnap délután? Mit figyeltünk meg?”

Tanuló: Tanulmányi sétán voltunk és a mezőn a búzát figyeltük meg...

Célkitűzés:

T: A mai órán a mezőn tett sétánk tapasztalatait, megfigyeléseit felhasználva ismerkedjünk meg még részletesebben a búzával.

T: A búza termőhelye a szántóföld. Az ember vetette oda. Hogyan nevezzük azokat a növényeket, amelyeket az ember termeszt?

t: Kultúrnövénynek.

T: Milyen kultúrnövényekről tanultunk össze?

t: A kukoricáról, a burgonyáról, a napraforgóról, a cukorréparól, a kenderről és a lenről.

T: Miért nem találkoztunk tegnapi sétánk során ezekkel a növényekkel a szántóföldeken?

t: Mert ezeket még nem vetették el.

T: Úgy van, illetve most tavasszal vetik el őket.

Az új anyag feldolgozása:

T: A búzát ősszel elvetették, kicsírázott. A hótakaró alatt áttelelt és most tavasszal indul fejlődésnek. Ebben az időben éppen bokrosodik. Ha egy búza-növény a tövéből több hajtást, szárt fejleszt — azt mondjuk — bokrosodik.

Emlékeztek, mit mondtatok tegnap a szántóföldön?

t: Olyan csomókban nő, mint a fű.

T: A bokrosodó búza a csapadék és a napfény hatására gyorsan nő.

Milyen magasra nő meg a búza?

t: Kb. egy méterre.

T: Egy méter, egy méter húsz centiméterre is.

T: Miért termesztjük a búzát?

t: Mert kenyeret és tésztát sütnek belőle.

T: Igen, táplálékunk a búza. A búzából lisztet őrölnek. A búzalisztből sok mindent készítenek: zsemlet, tésztaárut stb. Majdnem minden nap eszünk valamit, ami búzalisztből készül.

A búza őshazája Ázsia. Mutassátok meg a térképen, hol van?

Ázsia nyugati részéről terjedt el a világ nagy részére. A világ népességének fele búzával táplálkozik, mégpedig a mérsékelt éghajlatú területek lakossága. Azt hinnénk, hogy a búzából termesztenek a világon a legtöbbet, mert mi a mérsékelt égövben lakunk és nálunk ezt fogyasztjuk. Pedig leg többet a rizsből, majd a kukoricából termesztik. A búza a harmadik helyen áll.

T: Ha ilyen fontos növény a búza, vizsgáljuk meg közelebbről. Vegyetek kezetekbe a búzát. A füzetbe írjátok le, milyen a gyökere, szára, levele! Aki kész, felnéz!

— A nevelő ellenőrzi a munkát. —

T: Látom, a gyökérről mindenki jól írt! Most figyeld a szárát, majd utána a levelet!

Beszélgetéssel felidézik a tanulmányi sétán szerzett élményeket, tapasztalatokat.

A tanulók a tanár irányításával felidézik a kultúrnövény fogalmát. Az előzőleg megismert tartalmi jegyek alapján megállapítják, hogy a búza is kultúrnövény.

Közlés.

A tanár rövid kérdésekkel biztosítja a figyelmet, a követés aktivitását.

Támaszkodik a tanulmányi sétán végzett megfigyelésekre.

Közlés.

Koncentráció a földrajzzal. A tanulók mutatják a térképen.

Motiváció.

Minden padon van a tanulmányi sétáról hozott élő búzánövény.

Tömegszemléltetés.

A meglevő ismeretek alkalmazásával, a konkrét megfigyelések alapján minden tanuló önállóan dolgozik, írásban válaszol...

T: Fejezzük be! A szomszédok cseréljék ki egymással a füzetket! Figyeljete a kérdéseimre, s csak akkor jelentkezzetek, ha társatok munkájában hibát találtok.
Milyen a növény gyökérzete? Nézzük meg a szárát! Hogyan lehetne jellemezni?
Mi a szerepe a bűtyöknek?
Milyen a levele? ... stb.

Beszélgetés keretében azonosítják a korábban tanult fogalmakat és alkalmazzák a már meglevő ismereteket.

Az órát megelőző tanulmányi séta élményeinek felelevenítése az új anyag tárgyalásának a kezdetén biztosította az érdeklődés felkeltését a tanítandó anyag iránt és elősegítette a tanulók aktív bekapcsolódását az órába.

A *tanulmányi sétáról* hozott élő búzánövény önálló munka keretében való szakaszos megfigyeltetése, az eredmények írásbeli rögzítése a füzetbe, elősegítette a széles körű *intellektuális aktivitás* kibontakozását.

A *sokoldalúan és változatosan alkalmazott bemutatás*, szemléltetés például a búzánövény tömegszemléltetése, a virág szerkezetének megismerése a modell alapján, a korpa bemutatása stb., mind-mind *eredményesen járultak hozzá a szemléletes oktatás megvalósításához. A szemléletes oktatás pedig serkentő hatással volt a tanulók tevékenységére, és megkönnyítette a világos és pontos fogalomalkotást, az összefüggések, az ok-okozati viszonyok öntevékeny gondolkodással történő felismerését.*

A tanulói öntevékenységen alapuló aktivitás jellemzői közé tartozik az is, hogy a tanulók nem mechanikusan, sablonosan, hanem *gondolkodva*, az adott körülményekhez, helyzetekhez alkalmazkodva újszerűen, kezdeményezően, *alkotó* módon fejtik ki tevékenységüket. A pedagógiai folyamatban kibontakozó tevékenység tehát nemcsak a kötelezően előírt tevékenységek végrehajtását jelenti, hanem egyúttal az egyén önkifejlesztésének eszköze is. Ez a forrása a tanulói tevékenység alkotó jellemeinek: az alkotó tanulói aktivitásnak.

Figyelemmel kísérve a gyermek általános fejlődésének sajátosságait, azt állapíthatjuk meg, hogy a kisebb gyermekeknél a *motorikus aktivitás*, a fizikai tevékenység a jellemző, domináló jelenség. A gyermek tevékenységével, játékaival, az önmaga kifejllesztésére törekszik. Ez a törekvés az ún. „önérvényesítésből” ered. Az aktivitás egyik megnyilvánulása a szereplési vágy is a gyermeki önérvényesülés egyik formája. A túlzott önérvényesítés, a minden körülmények közötti szereplési vágy negatív, káros tulajdonságokat fejleszthet ki, például az önzést, törtetést stb., tehát a túlzott önérvényesítésnek, aktivitásnak nem szabad korlátlan lehetőségeket biztosítani. A helyesen, egészséges korlátok között megvalósított aktivitás segítheti elő a gyermek fejlődését.

A serdülő korban, a szellemi erők kifejlődésével a különböző szellemi tevékenységi fajták kerekednek felül. Ebben a korban pl. az érdeklődést a szellemi tevékenység és ennek tárgyai irányítják.

Az egyes életkori szakaszokban más színűvé és jellegűvé válik az aktivitás. *A fejlődés menetében változik, módosul a tanulói aktivitás.* Az aktivitás előmozdítja a gyermek fejlődését, de visszahatásként, a fejlődésben elért eredmény erősíti a tanuló aktív tevékenységét.

Megállapíthatjuk, hogy a gyermek fejlődése folyamán a környezet és a nevelés hatására, mind tartalmában, mind megjelenési formájában változik a tanulói aktivitás. *A nevelői ráhatásokkal tehát alakítható és az érés folyamán változtatható a tanulók aktivitása.* Ezt azért hangsúlyozzuk, hogy tudatosan keressük és kutassuk a tanulói aktivitás lehetőségeit és kibontakoztatásának feltételeit a nevelési folyamatokban.

A sokoldalú kapcsolatok miatt érintenünk kell még az aktivitást befolyásoló *biológiai* tényezőket is.

A különböző egyének idegfolyamatai, a serkentési és gátlási folyamatok erőssége, mozgékonyasága és egyensúlya egyedi eltéréseket, egyedi differenciálódást mutat. (2)

Az anatómiai és fiziológiai tényezőkön kívül az egyedi differenciálódásra befolyással vannak a környezeti és a nevelési hatások is.

Az idegfolyamatok belső egyensúlyát a serkentési és gátlási folyamatok aránya, egyensúlya biztosítja. A pszichikai folyamatok is energia-felhasználással járnak. A túlzott energiafogyasztás következménye: a szellemi kifáradás. A kifáradt gyermeki szervezetben megbomlik az idegfolyamatok belső egyensúlya, aminek következtében a tanulói tevékenységben, aktivitásban csökkenés következik be. Az iskolai munkában tehát nem szabad szem elől téveszteni a biológiai vonatkozásokat sem.

A tanulási, ismeretszerzési folyamatok alapja az ember pszichikai tevékenysége. *Az aktivitásban végeredményben befolyásoló tényezőként szerepelnek a különböző serkentési és gátlási folyamatok.* Ezért lehet beszélni az aktivitás olyan jellemzőjéről is, mint az aktivitás

- erőssége vagy gyengesége,
- gyorsasága vagy lassúsága,
- egyenletes, szakaszos vagy hullámzó ritmusa.

Ezek a jegyek *az aktivitás formái oldalának* a jellemzői elsősorban, mégis feltelezhetjük, hogy

az aktivitás bizonyos vonatkozásokban kapcsolatban van az egyén temperamentumával is.

Az idegfolyamatok differenciáltságával kapcsolatban azonban feltétlenül rá kell mutatni arra is, hogy a differenciáltsági formák nem állandóak és változatosak. Ezeket a formákat a mindenkori testi, fiziológiai állapot, a változó körülmények, a tartalmi sajátosságok és a kapcsolódó pszichikai körülmények befolyásolják. Ezért ugyanazon fejlődési fokon is bekövetkezhetik a tanuló időleges, vagy esetleg állandóbb jellegű átalakulása, ami erősen kihatással lehet a tanulók tevékenységére, aktivitására is. Például: az idegfolyamatok ritmusa egyenletesebb lesz, vagy gyorsabbá, erősebbé válnak az egyes folyamatok stb.

A tanulói aktivitás jellemző tényezőivel kapcsolatban végül szükséges annak a kiemelése, hogy a tanulói *öntevékenység* nem azonos a tanulói *önállóság*gal.

Aktivitás, öntevékenység megnyilvánulhat a nevelő irányításával folyó pedagógiai folyamatban, amelyet a szó teljes értelmében nem tekinthetünk a tanuló önálló tevékenységének. A másik vonatkozás: lehet olyan önálló tevékenysége is a növendéknek, amelyik mechanikusan, sablonosan folyik le. Ilyen esetben bár önálló a tevékenység, mégis hiányzik belőle a belső motiváción alapuló öntevékenység, az alkotó aktivitás. Természetesen nem lehet vitatni, hogy *a legteljesebben, legszabadabban, az önálló tanulói tevékenységben valósulhat meg a kezdeményező, alkotó öntevékeny tanulói aktivitás.*

Az aktivitást befolyásoló tényezők áttekintése után összegezésül azt állapíthatjuk meg, hogy

- a tanuló megértésre, cselekvésre irányuló általános tendenciája, készenléte,
- az önkifejlesztésre irányuló céltudatos, sokoldalú, intenzív és produktív, egyre inkább önálló tevékenysége – amely kapcsolatos az érdeklődéssel, a testi és szellemi fejlettség szintjével, a temperamentummal, és amely érzelmileg színezett stb. –

jellemzi az igazi tanulói aktivitást. (3)

Az oktató-nevelő tevékenységben megnyilvánuló tanulói aktivitással lényegében kettős feladat megoldásához járulunk hozzá:

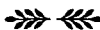
- a) A tanulók aktív tevékenysége közvetlenül segíti egy konkrét, határozott oktatási vagy nevelési feladat megoldását.
- b) A közvetlen feladatok megoldása egyúttal hozzájárulás a további cél, a *sokoldalúan fejlett személyiség* kialakításához, ami végső soron a társadalmi igény megvalósítását segíti elő.

A fenti értelmezésben tehát a tanulói aktivitásra nevelésünk végső célja, hogy *az aktivitás a felnövekvő nemzedék tagjainak munkára serkentő személyiség-jegyévé, jellemvonásává váljon.*

Ennek a célnak a megvalósításával segíthetjük elő alapvető feladatunk megvalósítását, a sokoldalúan fejlett és aktív emberek nevelését a szocialista társadalmunk számára.

IRODALOM

1. Szokolszky István: *Aktivitás*. Köznevelés. XX. évf. 7. sz. 263. o.
2. I. P. Pavlov: *Előadások a nagyagyféltekék működéséről*. Akadémiai Kiadó. Bp. 1953. 248—258. oldal.
3. Borbély András: *Aktivitás a fejlődésben és a nevelésben*. Tanulmányok a neveléstudomány köréből. 1961. Akadémiai Kiadó. Bp. 1962. 164—165. oldal.

HARMATH ISTVÁN

Szeged, Hámán Kató Általános Iskola

Az iskolarádió alkalmazása a történelemórán

I.

A történelemtanítás nélkülözhetetlen feltétele a korszerű szemléltetés. A múlt-ról beszélni, a régi időket láthatóvá tenni rendkívül nehéz feladat, még a leggyakorlottabb szakember számára is. Reformtankönyveink igyekeznek ezen a problémán segíteni. Szemléletesebbek, színesebbek az előző könyveknél, szerkezeti felépítésük, az összefüggések, problémák megláttatását érintő „feladatok, kérdések” célszerűbbek, gondolkodtatóbbak, serkentőbben hatnak a tanulókra. A tanárok élnek is a lehetőségekkel, felhasználják a könyv ábráit, képeit, de nagymértékben élnek az egyéb szemléltetési lehetőségekkel is. A történelemóra egyre inkább színesebb, változatosabb, nemcsak segítséget nyújt a tanulóknak a megértéshez, de élményt is biztosít számukra.

A történelemtanítás eredményességét nem kismértékben segíti elő az a lehetőség is, hogy felhasználjuk a TV és az iskolarádió adásait. A TV alkalmazásáról, annak módszertani problémáiról már hallottunk és olvastunk. Az iskolarádió szerepéről azonban még nem igen esett szó. Pedig az iskolarádió már évek óta sugároz rendszeresen adást, melynek felhasználása — egyéni véleményem és tapasztalatom szerint — vetekszik, sőt némely esetben túl is tesz a TV eredményességén.

Az iskolarádió alkalmazását a magnó segítségével valósíthatjuk meg. Az adás felvétele, a sugárzott anyag órákra való elosztása, gondos kiválogatása és gyakorlati